

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 336.711.65

Швець Н.Р.,
д.е.н., доцент, професор кафедри
фінансів і кредиту
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

ПОСИЛЕННЯ ВИІЗНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. У світлі сьогоденних кризових тенденцій у фінансовому секторі України та світі загалом, значення стабілізаційних заходів зростає. На думку експертів, найважливішими умовами для відновлення фінансової стабільності в Україні є: стабілізація банківської системи шляхом гнучкого надання ліквідності від НБУ; посилення якості щоденного моніторингу банківської ліквідності; забезпечення платоспроможності банків через посилений виїзний та документарний нагляд. Для реалізації зазначених пріоритетів НБУ має вжити попереджувальних заходів із забезпечення підтримки ліквідності, у тому числі шляхом посилення банківського моніторингу та нагляду, з метою впевненості у тому, що така підтримка достатньо гнучка. Так, дані щодо надання ліквідності Національним банком України протягом 2010-2012 рр. характеризуються наступними тенденціями (табл. 1).

Таблиця 1

Інформація про надані Національним банком України банкам України кредити на строк більше 30 календарних днів [2]

Період	Усього, млн. грн.	Кількість банків	Тип забезпечення
2012 рік	54 598	37	Державні облигації України; облигації підприємств; облигації місцевих позик; ураховані векселі суб'єктів господарювання-резидентів, що авальовані Кабінетом Міністрів України; нерухоме майно; майнові права; цінні папери Державної іпотечної установи
2011 рік	300	4	Державні облигації України
2010 рік	0, 459	1	Іпотека; обладнання майнового поручителя

Спостерігаємо різке зростання обсягів кредитів НБУ, наданих банківським установам на термін понад 30 днів для підтримки ліквідності у 2012 році (у 180 разів). Окрім росту самих сум підтримки ліквідності значно зросла кількість банків, які скористалися допомогою Нацбанку в 2012 році. Якщо у 2011 році це були лише 4 банки, то у 2012 році їх стало вже 37 установ.

Окрім того, для стабілізації стану банківської системи України Нацбанк рефінансує банківські установи з метою їх фінансового оздоровлення. Так, за станом на 01.01.2012 року заборгованість за кредитами рефінансування мали:

- 28 банків у загальному режимі діяльності (на суму 61,4 млрд. грн.);
- 2 банки у режимі дії тимчасової адміністрації (на суму 116,8 млн. грн.);
- 11 банків у стадії ліквідації (на суму 1,1 млрд. грн.).

Додаткову увагу Нацбанк у 2011 році приділяв банкам, які отримали кредити рефінансування в період кризи. В умовах підвищення рівня ліквідності банківської системи НБУ проводив роботу щодо своєчасного виконання такими банками своїх зобов'язань за кредитами рефінансування, а також за можливості прискорення процесу їхнього повернення. Протягом 2011 року банки повернули кредити рефінансування на загальну суму 9,2 млрд. грн., з яких 44,5% (4,1 млрд. грн.) становили кредити, які були повернуті достроково. У повному обсязі заборгованість за кредитами рефінансування була погашена 22 банками (трохи більше половини рефінансованих банків) [8].

Зважаючи на ці та інші факти, що свідчать про необхідність посилення нагляду за діяльністю банківських установ в Україні, вважаємо, що посиленої уваги з боку науковців і практиків вимагають проблеми безвиїзного та особливо виїзного пруденційного нагляду. Важливість розробки нових підходів і правил виїзного банківського інспектування диктується вимогами часу, коли майже третина банків України користуються кредитами НБУ та рефінансуються ним для фінансового оздоровлення, а тому необхідний посилений виїзний контроль з боку Національного банку України за такими банками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та постановка завдання. Науковим проблемам виїзного пруденційного нагляду присвячено наукові дослідження А. Мороза, І. Лютого, М. Олсена, Ж. Гольє та ін. У їх працях розглядаються фундаментальні положення виїзного нагляду, ми ж передбачаємо дослідити більше практичні аспекти здійснення виїзного банківського нагляду та виявити перспективні напрямки запровадження нових правил та підходів виїзного банківського інспектування в сучасних фінансових умовах господарювання в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування науково-практичних основ здійснення виїзного банківського нагляду в Україні, проведення аналізу останніх заходів служби банківського нагляду Національного банку України та розробка пропозицій з вдосконалення існуючої практики проведення інспектування банківських установ України Нацбанком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними принципами ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду визнається, що документарний нагляд та інспекційні перевірки являють собою неодмінні умови ефективного банківського нагляду. При цьому виявляється беззаперечний факт, що інспектування (або виїзний банківський нагляд) і документарний (або дистанційний) нагляд взаємно доповнюють один одного й не можуть існувати у відриві між собою [6].

Так, упродовж 2011 року Нацбанком проводилися інспекційні перевірки з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банків, достовірності звітності і дотримання ними банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ. Зокрема, було проведено 356 інспекційних перевірок 172 банків-юридичних осіб та відокремлених підрозділів, у тому числі:

- планових – 107;
- позапланових – 249.

Основними тематичними напрямками перевірок були:

- оцінка діяльності банків за компонентами рейтингової системи CAMELS;
- виконання банками програм фінансового оздоровлення та зобов'язань за кредитними договорами з НБУ;
- дотримання банками законодавства з питань зберігання, захисту, використання та розкриття банківської таємниці в практичній діяльності;
- стан об'єктів застави (нерухомого майна) за кредитами, наданими Нацбанком [8].

Інспектування доповнює та певною мірою опирається на роботу, проведену внутрішніми та зовнішніми аудитором банку. Зовнішні аудитори залучаються керівництвом банку для виявлення факту правильності відображення фінансовою звітністю реального стану та умов діяльності оцінюваної банківської установи. При цьому, внутрішні аудитори несуть відповідальність за адекватну оцінку системи внутрішнього контролю та системи управлінської інформації. Розмежування ж між інспектуванням і аудитом полягає в тому, що інспектування зосереджується на оцінці, тоді як аудит – на перевірці.

Для забезпечення правомірності використання висновків зовнішніх аудиторів у ході здійснення банківського нагляду Національний банк України проводить сертифікацію осіб, які мають намір виконувати аудит фінансової звітності банків. Крім того, у Національному банку створено Комітет з питань сертифікації аудиторів банків, що займається питаннями сертифікації та дотримання чинного законодавства у цій сфері. У напрямку вдосконалення роботи зовнішніх аудиторів банків Національним банком України протягом останніх років проведені такі заходи: розроблені правила та порядок складання кваліфікаційних іспитів із сертифікації аудиторів банків; узят участь у розробці Програми удосконалення професійних знань аудиторів; розглянуті документи, проведені іспити та видані сертифікати аудиторів.

Однак, не потрібно забувати про недобросовісність деяких зовнішніх аудиторів банків, відносно яких Національний банк України має право і застосовує відповідні заходи впливу, щоб забезпечити максимальну достовірність інформації, яка подається зовнішніми аудитором банківському нагляду. Наприклад, протягом останніх років Нацбанком були застосовані наступні заходи впливу до деяких аудиторів (табл. 2).

Згідно з українським банківським законодавством, інспекційна перевірка з боку наглядового органу здійснюється з метою оцінки ризиків, притаманних діяльності банківської установи, дотримання банком чинного банківського законодавства, визначення рівня безпеки та стабільності діяльності банку. Особлива увага при цьому приділяється оцінці ризиків у діяльності банківської установи, в тому числі і на консолідованій основі, якості управління ризиками, оцінці системи внутрішнього контролю та

корпоративного управління, тобто банківський нагляд повинен переконатися, що банк володіє інструментами, необхідними для виявлення, виміру, управління та контролю таких ризиків.

Таблиця 2

Заходи впливу до зовнішніх аудиторів банків України

№ п/п	ПІБ	Місце роботи та посада на день застосування заходу впливу	Номер сертифіката НБУ	Термін чинності сертифіката НБУ	Дата та номер рішення Комітету з питань сертифікації аудиторів банків про застосування заходу впливу	Захід впливу
1	ПІБ	Заступник директора АФ «Грант'є» м. Одеса	№00000017	До 01.01.2010	Рішення АПУ від 26.03.2009 №200/9	Попередження
2	ПІБ	Аудитор АФ «Респект», м.Одеса	№ 0000022	До 01.01.2015	Рішення АПУ від 04.11.2010 №221/5.3	Попередження
3	ПІБ	Директор АФ «Оратанія», м.Київ	№ 0000106	До 01.01.2015	Рішення АПУ від 04.11.2010 №221/5.6	Попередження
4	ПІБ	Директор АФ «АСБЕ», м.Київ	№ 0000001	До 01.01.2015	Рішення АПУ від 04.11.2010 №221/5.5	Попередження

Джерело: [1]

У 2011 році тривав процес удосконалення методичної бази інспекційної діяльності. Зокрема, з метою підвищення ефективності процедур інспектування банків Нацбанком було розроблено Методичні рекомендації щодо інспектування системи управління інформаційною безпекою банку та вдосконалено такі документи:

- методичні рекомендації щодо інспектування банків з питань дотримання зобов'язань за кредитними договорами з Національним банком України (затверджено розпорядженням НБУ від 06.06.2011 р. №381-р);
- типову програму перевірки банку-юридичної особи;
- формати робочих документів кредитування юридичних осіб, фізичних осіб та міжбанківського кредитування.

У зв'язку з виявленими порушеннями вимог банківського законодавства у діяльності банків та здійснення ними ризикових операцій Нацбанком протягом 2011 року ініційовано та застосовано такі заходи впливу:

- направлено 36 письмових застережень до 32 банків;
- укладено 19 письмових угод збанками, спрямованих на поліпшення їх фінансового стану;
- прийнято 1 рішення по 1 банку щодо тимчасової заборони власнику істотної участі використовувати право голосу придбаних акцій;
- прийнято 10 рішень по 7 банках щодо зупинення/обмеження здійснення окремих видів банківських операцій та 1 рішення по 1 банку щодо заборони надання бланкових кредитів;
- застосовано штрафні санкції до 30 банків (34 рішення) та адміністративні штрафи до посадових осіб (65 постанов);
- прийнято постанови про призначення тимчасової адміністрації у 3 банках;
- прийнято постанови про відкликання банківської діяльності та ініціювання процедури ліквідації банку в 3 банках;
- притягнуто до адміністративної відповідальності 36 посадових осіб банків [8].

Важливим є питання забезпечення незалежності інспекційних перевірок. Цього можна досягти за умови виконання таких вимог. Для об'єктивності та неупередженості результатів інспекційної перевірки інспектори повинні уникати зовнішнього впливу, у тому числі з боку керівництва банку або політиків. Щоб зберегти незалежність і уникнути неухважного відношення з боку інспекторів, бажано регулярно міняти склад інспекційних груп. Щоб уникнути непорозумінь і помилок, кожна дія в ході інспекційної перевірки, включаючи робочі зустрічі з керівництвом банку, повинна здійснюватися не менш, ніж двома інспекторами. Дотримання цих вимог дозволить забезпечити достовірність і неупередженість результатів виїзного інспектування, що в кінцевому результаті дозволить сформувати реальну оцінку фінансового стану банку та умов його діяльності.

Як уже було вказано на початку представленої дослідження, пруденційний візний банківський нагляд структурно охоплює такі найважливіші напрямки, як оцінка ризиків, притаманних банківській установі, аналіз якості систем управління цими ризиками, оцінка системи внутрішнього контролю й аналіз якості корпоративного управління банку.

Грунтовніше досліджуючи такий напрям візного інспектування, як оцінка ризиків банку, важливо нагадати, що основна мета такої оцінки полягає у переконанні служби банківського нагляду в тому, що банк дотримується власної адекватної внутрішньої політики, не допускаючи прийняття на себе ризиків, які б могли загрожувати його дієздатності. Система оцінки ризиків в Україні ґрунтується на правилах та підходах, які регламентуються Методичними вказівками з інспектування банків "Система оцінки ризиків", затвердженими постановою Правління НБУ [3].

Оцінка банківських ризиків дозволяє Національному банку зосереджувати більші наглядові ресурси у тих секторах, де спостерігається підвищений ризик, дотримуючись у такий спосіб принципів превентивного нагляду, спрямованого на усунення надлишкової ризиковості банківської діяльності, яка може спричинити банкрутство банку та системні ризики у всій банківській сфері України. Основним недоліком існуючої системи оцінки ризиків банків України вважаємо відсутність математично-аналітичного інструментарію такої оцінки (на відміну від розвинених країн світу), який би дозволив виміряти у грошовому вимірі можливі збитки від того чи іншого виду ризику і сформувати резерви на покриття можливих збитків від таких ризиків.

Що ж стосується аналізу якості управління ризиками в банківських установах України, то тут нагляд розробив нормативно-правову основу у вигляді Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затверджених постановою Правління НБУ. У світлі цих рекомендацій НБУ визначив систему управління ризиками як «процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків. Комплекс дій з ризик-менеджменту має на меті забезпечити досягнення таких цілей: ризики мають бути зрозумілими та усвідомлюватися банком та його керівництвом; ризики мають бути в межах рівнів толерантності, установлених спостережною радою; рішення з прийняття ризику мають відповідати стратегічним завданням діяльності банку; рішення з прийняття ризику мають бути конкретними і чіткими; очікувана дохідність має компенсувати прийнятий ризик; розподіл капіталу має відповідати розмірам ризиків, на які наражається банк; стимули для досягнення високих результатів діяльності мають узгоджуватися з рівнем толерантності до ризику» [5].

Невід'ємною складовою візного інспектування банку являється оцінка ефективності внутрішнього аудиту банку. Згідно з Положенням про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України, затвердженого постановою Правління НБУ від 20.03.1998 №114 внутрішній аудит банку – «це незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, встановленої у комерційному банку. Головна увага внутрішнього аудиту зосереджена на аналізованні інформаційної системи, включаючи систему бухгалтерського обліку і супутніх видів контролю, вивченні фінансової та операційної інформації, дослідженні економічності та ефективності операцій» [7].

І, нарешті, одним зі складових елементів пруденційного візного інспектування банків є аналіз системи корпоративного управління в банках. Необхідні елементи ефективного корпоративного управління такі: визначення стратегічних цілей та корпоративних цінностей банківської установи; встановлення чіткої, логічної та прозорої концепції відповідальності і підзвітності банку; професійність і незалежність членів ради директорів банківської установи [4].

Висновки з даного дослідження. Зважаючи на результати проведеного науково-практичного дослідження інструментарію пруденційного візного банківського нагляду, вважаємо за потрібне надання таких пропозицій у напрямку вдосконалення існуючих підходів та правил інспектування банків:

1. Пруденційний візний нагляд в Україні доцільно, на наш погляд, організувати на потрійній основі: по-перше, у разі виявлення неочікуваних проблем чи фактів недобросовісної поведінки банків; по-друге, на основі оцінки ризиків (тобто, у тих банківських установах, які наражаються на не виправданий ризик, що загрожує клієнтам банку чи може стати причиною системного ризику); по-третє, на загальній основі, тобто згідно з планом інспектування НБУ.

2. У світлі переходу банківських установ України до МСБО необхідно, на наш погляд, розвивати тісну співпрацю між органом пруденційного нагляду та зовнішніми аудиторами, оскільки це дозволить підняти на якісно вищий рівень банківський нагляд з погляду забезпечення неупередженості та прозорості результатів візних перевірок.

3. Значення внутрішнього аудиту у системі внутрішнього контролю банку важко переоцінити. У цьому контексті одним із найважливіших завдань Нацбанку у сфері пруденційного візного банківського нагляду повинно стати заохочення банківських установ до формування ефективних адекватних систем внутрішнього аудиту, які дозволять банку ефективніше управляти власними ризиками, а як наслідок – зменшувати тиск уваги з боку наглядових органів.

4. І наостанок, вважаємо, що ефективне корпоративне управління банком повинно стати об'єктом пильної уваги наглядових органів, оскільки в умовах сьогоденних реалій фактор професіоналізму та правильного розподілу повноважень і обов'язків керівництва банку повинен стати одним з вирішальних чинників виходу з кризи банківської системи України.

Література

1. Заходи впливу до зовнішніх аудиторів банку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document>
2. Інформація про надані Національним банком України банкам України кредити на строк більше 30 календарних днів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/>
3. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків”, затверджені постановою Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках, схвалені постановою Правління НБУ від 28.03.2007р. №98: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
5. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України, затверджені постановою Правління Національного банку України 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua> – Розділ II, глава 1, ст. 1.1
6. Основні принципи ефективного банківського нагляду. Жовтень 2006 року. Базель: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document>
7. Про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України [Текст]: Положення НБУ, затв. постановою Правління НБУ від 20.03.1998 №114 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1998. – №4. – С. 16
8. Річний звіт Національного банку України за 2011 рік: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document>

УДК 336.711.642

Макаренко М.І.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки
Дмитрієв Є.Є.,
викладач-стажист кафедри міжнародної економіки
ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

ЛІКВІДНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ: СТРУКТУРА ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Фінансова система України, як і в багатьох інших національних економіках – банкоцентрична, а це означає, що саме через банківську систему акумулюється, трансформується та перерозподіляється лєвова частка фінансових ресурсів вітчизняного господарства. Таким чином, вплив банківської системи та її основних параметрів на розвиток національної економіки залишається суттєвим. Банківська система може впливати на макроекономічні процеси в країні двоїсто: з одного боку, потенційно, вона виступає локомотивом всього економіко-соціального розвитку, а з іншого, в часи банківських криз, негативні тенденції банківського сектору дестабілізують все національне господарство.

Однією з найважливіших характеристик, як окремого банку, так і всієї банківської системи, є ліквідність, яка виступає однією з передумов стабільного функціонування банківської інституції, умовою збереження її на ринку. Адже саме підтримання прийнятної рівня ліквідності дозволяє банку зберігати свою платоспроможність.

Світова фінансова криза негативним чином вплинула як на рівень ліквідності окремих банків, так і на ліквідність банківської системи загалом. Серед факторів, що призвели до проблем з ліквідністю можна зазначити зменшення довіри до банківської системи, ріст обсягу проблемних кредитів в портфелі банку, зменшення можливостей для залучення іноземних кредитів. Рівень ліквідності